

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KLASSTERLARNI RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALARI

Xudoyqulov Sirojiddin Uzoq o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil izlanuvchisi

E-mail: khudaykulov.s.u@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur tadqiqotda O'zbekiston Respublikasida klasterlarni rivojlantirish tendensiyalari tahlil qilindi. Klaster modelining paxtachilikdan boshlab mevasabzavotchilik va boshqa tarmoqlarga kengayish jarayoni o'rganildi. Klasterlarning hududiy qamrovi, qiymat zanjirini shakllantirish, eksport salohiyatini oshirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etishdagi natijalari baholandi. Olingan ma'lumotlar klasterlarning iqtisodiy samaradorlikni oshirish va hududlar rivojlanishini qo'llab-quvvatlashdagi ahamiyatini tasdiqladi. Tadqiqot natijalari asosida klasterlar faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: klaster, klasterlashtirish, qishloq xo'jaligi, paxta-to'qimachilik klasteri, eksport, innovatsiya, hududiy rivojlanish, qiymat zanjiri.

Аннотация

В исследовании были проанализированы тенденции развития кластеров в Республике Узбекистан. Был изучен процесс расширения кластерной модели от хлопководства к плодоовощеводству и другим отраслям экономики. Были оценены результаты деятельности кластеров в расширении территориального охвата, формировании цепочек добавленной стоимости, увеличении экспортного потенциала и внедрении инновационных технологий. Полученные данные подтвердили значение кластеров для повышения экономической эффективности и поддержки регионального развития. По итогам исследования были разработаны предложения по дальнейшему совершенствованию деятельности кластеров.

Ключевые слова: кластер, кластеризация, сельское хозяйство, хлопково-текстильный кластер, экспорт, инновации, региональное развитие, цепочка добавленной стоимости.

Abstract

This study analyzed the development trends of clusters in the Republic of Uzbekistan. The expansion of the cluster model from cotton production to horticulture and other economic sectors was examined. The results achieved in expanding territorial coverage, developing value chains, increasing export potential, and introducing innovative technologies were evaluated. The findings confirmed the importance of clusters in improving economic efficiency and supporting regional development. Based on the research results, recommendations were developed to further improve cluster activities and strengthen their contribution to sustainable economic growth.

Keywords: cluster, clustering, agriculture, cotton-textile cluster, export, innovation, regional development, value chain.

KIRISH

Klaster nazariyasi hududiy iqtisodiy raqobatbardoshlikni izohlovchi zamonaviy yo'nalishlardan biri sifatida shakllandi. M. Porter ishlab chiqqan qarashga ko'ra, mahalliy klasterlarning quvvati, ulardagi innovatsiyalarning rang-barangligi va hayotchanligi hududiy taraqqiyot taqdirini ko'p jihatdan belgilab beradi, bunda hududlar o'rtasidagi daromad farqi klasterlarning rivojlanish sur'atini aks ettiradi [3]. Bu konseptual asos ishlab chiqaruvchi, qayta ishlovchi va xizmat ko'rsatuvchi subyektlarni yagona qiymat zanjirida birlashtirish orqali resurslardan oqilona foydalanish imkonini yaratadi.

O'zbekistonda klaster yondashuvi avvalo paxtachilikda joriy etildi: dastlabki paxta-to'qimachilik klasteri Buxoro viloyatida tashkil etilib, keyinchalik bu usul respublikaning deyarli barcha hududlariga yoyildi [3]. Modelning huquqiy poydevori izchil mustahkamlandi - paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash, to'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini isloh qilish bo'yicha alohida hujjat qabul qilindi [4], meva-sabzavotchilik sohasida esa klaster va kooperatsiya tizimini rivojlantirish tartibi belgilandi [5]. Mazkur huquqiy muhit klasterlar sonining barqaror o'sishi uchun shart-sharoit yaratib berdi.

ASOSIY QISM

Klaster modelining amaliyotga keng tatbiq etilishi qishloq xo'jaligining bir necha yo'nalishini bir vaqtda qamrab oldi. Paxtachilik tizimida klasterlar fermer xo'jaliklari bilan fyuchers va spot shartnomalari asosida ishlay boshlab, xom ashyoni chuqur qayta ishlash hamda tayyor mahsulot eksportiga yo'naltirildi. 2022 yilga kelib paxta-to'qimachilik klasterlari soni 134 taga yetdi va ular respublikadagi 1 034,2 ming gektar paxta maydonini qamrab oldi [2]. Bu yo'nalishdagi subyektlar «O'zbekiston paxta-to'qimachilik klasterlari» uyushmasi tizimida birlashtirilib, faoliyat muvofiqlashtirildi [8].

Klaster modelining amaliy samarasi tashkilotlar darajasida ham kuzatildi. Buxoro viloyatidagi ko'p tarmoqli «Merganteks» paxta-to'qimachilik klasteri yiliga 30 ming tonna paxta xom ashyosini qayta ishlash quvvatiga ega bo'lib, bir yilda 240 milliard so'mlik mahsulot ishlab chiqarib, 6 million AQSh dollaridan ortiq hajmda eksport amalga oshirdi hamda ekinlarni parvarishlashda uchuvchisiz qurilmalardan foydalanishni joriy etdi [7]. Bunday misollar klasterning shunchaki tashkiliy birlashma emas, balki innovatsion texnologiyalarni hududga olib kiruvchi mexanizm ekanini ko'rsatadi.

Klaster siyosatining eksportga yo'naltirilgan tabiati makro darajadagi natijalarda o'z ifodasini topdi. Meva-sabzavotchilik tarmog'i 2024 yilning yanvar-iyun oylarida 1 million tonna mahsulot eksport qilib, uning qiymati 607,3 million dollarga yetdi va o'tgan yilning mos davriga nisbatan 8 foizga oshdi [6]. Eksport tarkibida shaftoli, gilos, piyoz va uzum yetakchi o'rinni egallab, mahsulot geografiyasi kengaydi [9]. Bu ko'rsatkichlar klasterlashtirish orqali qiymat zanjirining mustahkamlanishi to'g'ridan-to'g'ri valyuta tushumiga ijobiy ta'sir ko'rsatganini dalillaydi.

Umumlashtirilgan tahlil klaster modelining bir nechta barqaror tendensiyasini ajratish imkonini beradi: birinchidan, klasterlar soni va qamrovi yo'nalishlar kesimida

izchil kengaymoqda; ikkinchidan, model paxtachilikdan boshlanib, g'alla, meva-sabzavot va chorvachilik tarmoqlariga tatbiq etilib, sohaviy ko'lam ortdi; uchinchidan, klasterlar xom ashyoni chuqur qayta ishlash va eksportbop tayyor mahsulot ishlab chiqarishga yo'naltirildi. Mazkur tendensiyalar hududiy ixtisoslashuvni chuqurlashtirib, qishloq joylarida bandlik va daromad manbalarini kengaytirishga xizmat qildi.

XULOSA

O'rganish O'zbekistonda klaster modeli qisqa muddatda paxtachilikdan agrosanoat majmuining yetakchi yo'nalishlariga yoyilgan hamda miqdoriy va sifat jihatidan barqaror o'sish ko'rsatgan samarali tizimga aylanganini ko'rsatdi. Klasterlarning hududiy qamrovi, qiymat zanjirini birlashtirish va eksport salohiyatini oshirish borasidagi natijalari modelning iqtisodiy asoslanganligini tasdiqladi.

Olingan natijalardan kelib chiqib quyidagi takliflar shakllantirildi. Birinchidan, klasterlarda yuqori unumli urug'chilik va resurs tejovchi sug'orish texnologiyalarini kengaytirish mahsuldorlik o'sishini ta'minlaydi. Ikkinchidan, chuqur qayta ishlash bosqichini rivojlantirish tayyor mahsulot ulushini va eksport qiymatini oshiradi. Uchinchidan, klaster bilan fermer xo'jaliklari o'rtasidagi shartnoma munosabatlarining shaffofligini kuchaytirish o'zaro ishonchni mustahkamlaydi. To'rtinchidan, sovutgich sig'implari va agrologistika infratuzilmasini kengaytirish hosilni saqlash hamda eksport jadalligini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur yo'nalishlardagi izchil sa'y-harakatlar klaster tizimining keyingi taraqqiyotini yanada jadallashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi samaradorligini oshirish bo'yicha ma'lumot <https://strategy.uz/index.php?news=1430>
2. Paxta-to'qimachilik klasterlari // «O'zto'qimachilik sanoat» uyushmasi rasmiy sayti. <https://uzts.uz/paxta-toqimachilik-klasterlari/>
3. Yuqori texnologiyaga asoslangan innovatsion tuzilma // «Xalq so'zi» gazetasi. <https://xs.uz/uzkr/post/yuqori-tehnologiyaga-asoslangan-innovatsion-tuzilma>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 10-yanvar PF-2-son "Paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi Farmoni <https://lex.uz/docs/6351331>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 15-dekabr PQ-52-son (meva-sabzavotchilikda klaster va kooperatsiya tizimini rivojlantirish to'g'risida)gi Qarori <https://lex.uz/uz/docs/5774700>
6. O'zbekiston qancha meva-sabzavot eksport qilmoqda? Asosiy ko'rsatkichlar // Daryo. <https://daryo.uz/k/2024/07/23/ozbekiston-qancha-mevasabzavot-eksport-qilmoqda-asosiy-korsatkichlar>
7. Buxoro tajribasi: qishloq xo'jaligida innovatsion loyihalar // UZA. https://uza.uz/en/posts/buxoro-tazhribasi-qishloq-xozhaligida-innovacion-loyihalar_511065
8. «O'zbekiston paxta-to'qimachilik klasterlari» uyushmasi rasmiy sayti. <https://uzptk.uz/>

9. O'zbekiston meva-sabzavotlar eksportida eng katta ulushni shaftoli, gilos va piyoz egalladi // Gazeta.uz. <https://www.gazeta.uz/uz/2023/10/13/fruit-export/>